

FARG‘ONA VODIYSI SHAHARLARIDA OBODONCHILIK MASALALARI

Dilnoza G‘aniyeva

University of science and technologies
(O‘zbekiston Toshkent)

Annotatsiya. Mazkur maqolada Farg‘ona vodiysi shaharlarida ijtimoiy-madaniy infratuzilmalari va xizmat ko‘rsatish tizimini shakllanish jaryonlari tahlil etilgan.

Tayanch so‘zlar: Farg‘ona viloyati, kerosin lampalar, mahalliy xo‘jalik, aziyat chekkan, to‘qimachilik fabrikasi, elektr stansiyalar, maktab va internatlar.

Sovet hokimiyatining dastlabki yillarida Farg‘ona viloyatida shaharlarni obodonlashtirish ishlari ikkinchi darajaga tushib qoldi. 1916 yilda Namangan shahrining obodonchilik ishlariga budjetdan 15.460 rubl, shahar ko‘chalarini yoritish uchun esa 10 ming rubl ajratilgan[1,3-v].

1918 yilda Turkiston Muxtoriyati tugatilgach, vayronaga aylangan Qo‘qon shahri ko‘chalari 1919 yildan boshlab ta‘mirlana boshladi. Shaharda 75 ta o‘tish ko‘priklari qurildi hamda bir nechta katta-katta ko‘priklar ta‘mirdan chiqarildi.

XX asrning 20 yillaridan boshlab shaharlarga elektr, gaz va kerosin lampalar kirib kela boshladi. Turkistondagi boshqa shaharlar singari Farg‘ona vodiysi shaharlarini obodonlashtirishda shahar ko‘chalarini yoritish muhim ahamiyatga ega bo‘lgan. Masalan, 1920 yillarda Andijon shahri ko‘chalari kerosin lampalari bilan yoritilgan bo‘lsa, keyinchalik elektr fonarlardan foydalanilgan. 1924 yildan boshlab Andijonda shahar ko‘chalarini yoritish ishlariga ham e‘tibor berila boshlangan. 1924–1925 yillarda shaharda elektr tarmoqlari o‘tkazilib, shaharning eski qismida yangi dizel quvvati 60 l o‘rnatilishi natijasida 900 ta elektr chiroqlari yordamida ko‘chalar yoritilgan.

1920 yillarning o‘rtalariga kelib Qo‘qonda 89 dona elektr lampa o‘rnatilgan bo‘lsa-da, ular shaharni yorita olmagan[3, 16-v]. Buning asosiy sababi shaharda elektr energiyasini yetkazib beruvchi 5 ta dvigatel, XX asrning dastlabki yillarida o‘rnatilgan bo‘lib, ular 1920 yillarga kelganda ancha eskirib qolgan edi. Bu davrda Farg‘ona viloyatida 7 ta elektr stansiyalar mavjud bo‘lsa-da, ulardan atigi 3 tasigina ishlagan, xolos[4,26-v].

Bu davrda Farg‘ona vodiysi shaharlarida mavjud binolarni ta‘mirlash ishlariga ham jiddiy e‘tibor berilmagan. 1921 yildan boshlab Andijonda shahar binolarini tamirlash ishlari boshlanib, shu yilning sentabriga qadar qayta tamirlangan 12 ta binoga

7 mln. rubl mablag‘ sarflangan. Shuningdek, shahardagi «Rossiya» mehmonxonasi, fuqarolar yig‘ilishi o‘tkaziladigan bino, to‘qimachilik fabrikasi va 2 ta xususiy uy ham qayta tamirlangan. 1921 yilning o‘zida Andijonda umumiy hisobda 157 ta uy tamirlangan.

1921-yilda Qo‘qon shahar kommunal bo‘limi tomonidan shahardagi binolarni ta‘mirlash uchun 3 mln rubl mablag‘ sarflangan [5,145-v]. Ammo, Qo‘qon shahrining sanitariya holati yaxshi emas edi, shahar ko‘chalarida chiroqlar yetishmas, ko‘priklar va piyodalar uchun ajratilgan yo‘llar kam edi. Shaharda tuzilgan kommunal xo‘jaligi aholidan 3.451.640 rubl kommunal to‘lovlar undirib olgan bo‘lsada, ahvol juda nochor edi[6,6-b].

1923-yilda Skobelev (Farg‘ona) shahar elektrostansiyasi ishga tushgan. 1924 yil 1 oktabrda shahardagi 292 ta turar joy binolari bo‘lib, 1924–1925 yillarda bu binolarning 33 tasi ta‘mirlangan. Biroq, bu binolarning aksariyati kapital ta‘mirga muhtoj bo‘lgan. Shu bilan birga, Qo‘qon shahrida yangi turar joy binolarining qurilish ishlari olib borilgan. 1924–1925 yillarda umumiy maydoni 750 m² tashkil qilgan 30 ta yangi turar joy binolari qurib bitkazilgan.

1924–1925 yillarda Andijon shahrida aholi uchun yangi 4 ta turar-joy binolari qurilgan. Shuningdek, shaharda: bakteriologik laboratoriya, 3 ta shahar kasalxonasi binosi, yangi mehmonxona binosi, eski shahar ambulatoriya binosi va 2 ta maktab binosining qurilishi boshlangan. 1924–1925 yillarda shahardagi uylarning ta‘mirlash ishlariga 29887 rubl sarflangan. 1923–1924 yillarda shahar ko‘chalari, ko‘priklar ta‘mirlangan, mavjud ariqlar tozalanib, ko‘chalarning chekkalariga daraxtlar ekilgan. 1924-yilda Andijonda shaharning turli ko‘chalarida ko‘chat ekish haftaliklari tashkil etib, 2 mingga yaqin ko‘chat o‘tkazilgan. 1924–1925 yillarda Andijonda shahar qurilish ishlariga 40101 rubl sarflagan.

1924-yilda Namangan shahridagi 9153 ta bino mahalliy xo‘jalik bo‘limiga qarashli bo‘lgan. Shahardagi 12 ta bino mahalliy xo‘jalik tasarrufida bo‘lgan, shuningdek, mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organiga tegishli 68 ta bino, 9 ta bino davlat muassasalariga, 2 tasi jamoatchilik uyushmalariga, 8 tasi maktab va internatlarga, qolganlarida esa xonadonlar joylashgan. Shu yili shahardagi 22 ta uy ta‘mirlanib, unga 5451 rubl, shahardagi binolarni yoritish uchun 3401 rubl sarflangan. Shahardagi katta yo‘lni kesib o‘tish joylarida 3 ta ko‘priklar qurildi hamda mahalliy qurilish materiallari yordamida 33 ta kichkina ko‘priklar qayta ta‘mirlandi[7, 5-v]. Biroq kerakli vositalarning yetishmasligi tufayli shahar ko‘cha va piyodalar yo‘llari qayta ta‘mirlanmay qoldi. 1924-yildan boshlab shaharda aholi yashashi uchun turar joylar, madaniy-maishiy muassasalar va kommunal ob‘ektlari qurilishi boshlangan.

Namanganda 1925 yilda shahardagi mahalliy xo'jalik bo'limlarining daromadi 116,7 ming rublni tashkil etgan holda, shahardagi turar joylar qurilishiga 45,6 ming rubl ajratilgan. 1921–1926 yillarda shaharda tashqi ko'rinishi bilan boshqalardan ajralib turuvchi 4 ta yangi maktab binolari barpo etilib, hovlisida chinor daraxtlari ekilgan. 1927 yil avgustda Namanganda sodir bo'lgan kuchli zilzila oqibatida shahardagi ko'plab aholi turar-joylari vayron bo'lgan. Zilziladan aziyat chekkan aholi uchun hukumat ko'magida ko'plab turar joylar qurilgan. Masalan, 1927 yildan 1929 yilgacha umumiy maydoni 11940 m²ni tashkil qilgan 81 ta ko'p qavatli uylar qurib bitkazilgan. 1929 yilda shahardagi mahalliy xo'jalik bo'limining daromadi 660567 ming rublni tashkil etgan.

Shaharlar hayotidagi muammolardan biri toza ichimlik suvi bilan bog'liq bo'lgan. Ma'lumki, o'lkamiz aholisi qadimdan ichimlik suvi sifatida asosan ariq va quduq suvidan foydalanishgan bo'lsalar-da, XX asr boshlariga kelib mutaxassislar bu suv ichish uchun yaroqsiz degan xulosaga kelishgan. Farg'ona vodiysidagi Andijon, Farg'ona, Namangan, Marg'ilon kabi shaharlar aholisini ham ichimlik suvi bilan ta'minlash muhim ahamiyat kasb etgan. O'zbekistonda vodoprovod birinchi bo'lib 1929 yilda Buxoroda ishga tushirilgan. 1931 yilda Andijonda, 1932 yilda esa Qo'qon shahrida ham vodoprovod qurish to'g'risida qaror qabul qilingan bo'lsa-da, bu ishlar oxiriga yetmay qolgan[8, 174-b]. Shu sababli ham vodiylar shaharlarida ariqlarni tozalash ishlariga katta e'tibor berilib, doimiy ravishda hasharlar uyushtirilgan.

Shaharlar ijtimoiy infratuzilmalaridagi yana katta muammo Farg'ona vodiysi shaharlarida umumiy yuvinish joylari - hammomlar yetishmasligida namoyon bo'lgan. Shaharlardagi hammomlarning aksariyati ijarachilarga berilgan bo'lib, haftada ikki kun aholining kambag'al qatlami uchun bepul xizmat ko'rsatgan. Masalan, 1920 yillarning boshlarida Andijonda 7 ta hammom bo'lib, ularning atigi 3 tasigina yaroqli ahvolda bo'lgan, xolos.

Xulosa shuki, bu davrda Farg'ona vodiysi shaharlarida ijtimoiy infratuzilmalar aholi ehtiyojlarini ta'minlay olmas, zamon talablariga javob bermas edi. Shaharlarda shifoxonalar yetishmas, yangi ochilgan sanoqli tibbiy muassasalarning ahvoli ham qoniqarsiz holatda edi. Chunki, binolar yetishmasligi sababli ko'pgina shifoxonalar maxsus jihozlangan binolarda emas, balki ular savdo yoki boshqa maskanlar o'rnida joylashgan edi. Muammolardan yana biri tibbiyot sohasidagi mutaxassislar yetishmas edi. Sovet hukumati shaharlarda yuqumli kasalliklarning oldini olish, ularni davolash uchun yetarli mablag' ajratmagan. O'rganilayotgan davrda Farg'ona vodiysi shaharlarida yoritish tizimining yetarli darajada emasligi sohaga yetarli mablag' ajratilmaganligi bilan izohlanar edi. Shuningdek, shaharlarni obodonlashtirish va tozalash ishlariga kommunal xo'jalik tomonidan juda kam miqdorda mablag'lar

ajratilgan. Shaharlardagi mavjud ko'chalar, hovlilar, uylar va jamoat joylarida kanalizatsiya yo'qligi tufayli sanitariya-gigiena holati yaxshi emasdi. Aholini ichimlik suvi bilan ta'minlash borasida ham qator muammolar mavjud bo'lgan.

Mazkur bobga xulosa sifatida shuni qayd etish lozimki, bu davrda shaharlarning ijtimoiy-madaniy infratuzilmalari va xizmat ko'rsatish tizimi mutlaqo qoniqarsiz ahvolda edi. Madaniy muassasalar shaklan o'zgarishlar jarayonida bo'lib, dunyoviy madaniyatga intilish kuchayib borar edi. Ammo siyosiy kurashlar, g'oyaviy tazyiqlar, iqtisodiy muammolar ularning faoliyatida ziddiyatlarni kuchaytirib yuborgan. Xizmat ko'rsatish tizimi talab va ehtiyojlarni qondirmas edi. Bunday sharoitda an'anaviy shahar madaniyati tubdan izdan chiqib, chuqur inqirozga uchrab borardi.

FOYDALANILAGN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. NVDA, 796-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 3-varaq.
2. FVDA, 121-fond, 2-ro'yxat, 447-ish, 16-varaq.
3. FVDA, 121-fond, 2-ro'yxat, 447-ish, 26-varaq.
4. FVDA, 435-fond, 1-ro'yxat, 52-ish, 145-varaq.
5. Otchyot o deyatelnosti Turkestanskogo Ekonomicheskogo Soveta za fevral-oktabr mesyasы 1921 goda. – T., Izd-ye TES., 1922. – S. 6.
6. NVDA, 796-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 5-varaq.
7. Shodmonova S. O'zbekiston shaharlarida transformatsiya jarayonlari... – B. 174.